

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВОГО АПАРАТУ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ НА ОКРЕМИХ ЕТАПАХ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ

У статті розглянуто низку засобів притаманних науковому апарату фінансового аналізу, що доцільно використовувати при проведенні аналітичної роботи на таких етапах управління кредитним ризиком як попереднє оцінювання, кількісна оцінка, прогнозування, прийняття рішення щодо надання позики та кредитний моніторинг.

The list of methods of inherent to the scientific vehicle of financial analysis, which it is expedient to apply during the leadthrough of analytical work on such stages of management by the credit risk as preliminary *estimation*, quantitative *estimation*, prognostication, decision-making about delivery loans and credit monitoring, is *examined* in the article.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із найбільш значущих ризиків банківської діяльності в Україні є кредитний ризик. Кредитний ризик – важлива складова частина системи фінансових ризиків, тому потребує постійного удосконалення управління ризиками із урахуванням зміни дії зовнішніх та внутрішніх факторів. Прийняття управлінських рішень у сфері дії кредитних ризиків без використання системи стратегічних завдань обумовлює необґрунтовані ризики банків, погіршує їх ліквідність.

За останні роки вимоги банків за наданими кредитами значно зросли. Так, у 2006 році вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України, склали 245226 млн.грн., що на 71% більше, ніж у 2005 році. Зокрема, в Одеській області вимоги банків за кредитами склали 14463 млн.грн., в т.ч. короткострокові – 3882 млн.грн., а довгострокові – 10581 млн.грн.[1,с.65]. Тенденції, що склалися, потребують удосконалення управління кредитними ризиками, оскільки в сучасних умовах значного впливу негативних зовнішніх та внутрішніх факторів орієнтація на реалізацію короткострокових завдань без розробки своєї стратегії управління кредитними ризиками погіршує дохідність банків, їх фінансову стійкість.

У методологічному аспекті стратегічне управління кредитними ризиками ґрунтується на використанні наукового апарату та інструментарію фінансового аналізу економічних процесів, і це обумовлює необхідність удосконалення методик аналізу кредитоспроможності суб'єктів господарювання для вирішення практичних завдань оцінювання рівня ризику при встановленні рейтингу позичальника, проведенні кредитного моніторингу, а також прогнозуванні ймовірності повернення позики.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідження вітчизняними та закордонними вченими питань, пов'язаних із ризиком у банківській діяльності, знайшли відображення у працях І.А. Бланка, В.В. Вітлинського, А.В. Грачова, А.М. Мороза, О.В. Дзюблюка, О.Д.Заруби, В.І Терехіна, О.В.Пернарєвського, М.І.Савлука та інших.

Результати окремих досліджень показують, що потребують удосконалення методики оцінювання рівня кредитних ризиків комерційних банків, зокрема

формування систем показників для попередньої оцінки, прогнозування та поточного аналізу стану суб'єктів господарювання-позичальників.

Невирішена частина загальної проблеми. Окремі етапи управління кредитним ризиком потребують використання різних процедур фінансового аналізу. Вважаємо за доцільне висвітлити особливості наукового апарату (прийоми, способи, інструментарій) фінансового аналізу для вирішення стратегічних (прогнозування рівня кредитного ризику, прийняття рішення щодо надання позики тощо) і тактичних завдань (кількісне оцінювання ризику, кредитний моніторинг тощо) на окремих етапах управління кредитним ризиком.

Метою даної статті є визначення способів зменшення кредитного ризику банку на етапах попереднього аналізу, кількісної оцінки ризику, кредитного моніторингу, прогнозування за допомогою використання таких фінансово-аналітичних процедур, як структурний та коефіцієнтний аналіз, прийоми порівняння та групування, експертне оцінювання, моделювання параметрів прогнозного стану та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Послідовність етапів управління кредитними ризиками, що містять методи стратегії і тактики, на наш погляд, може бути такою:

- попереднє оцінювання підприємства-позичальника (вибіркове або повне обстеження репутації, кредитної історії тощо, вертикальний та горизонтальний аналіз фінансової звітності за декілька років, коефіцієнтний метод);
- кількісна оцінка ризику (бальний метод, експертний метод);
- прогнозування ймовірності погашення кредиту та відсотків (розрахунок математичного очікування, стандартного відхилення, коефіцієнта варіації тощо);
- прийняття рішення щодо надання позики та розрахунок відсоткової ставки;
- кредитний моніторинг (методи аналізу грошових потоків, аналіз фінансових коефіцієнтів).

Попереднє оцінювання ризиків (1-й етап) при аналізі підприємства-позичальника доцільно проводити за декількома напрямками. По-перше, це оцінювання ділової репутації підприємства (вивчається історія розвитку підприємства, її стан на ринку, відповідність важливіших показників підприємства середньогалузевому рівню). По-друге, це оцінювання професіоналізму менеджменту (освіта та досвід роботи керівників підприємства). По-третє, оцінювання фінансового стану та ділової активності підприємства (аналіз структури активів та пасивів підприємства, фінансових коефіцієнтів, грошових потоків, тривалість погашення дебіторської заборгованості, рівень платоспроможного попиту на продукцію підприємства, угоди підприємства із контрагентами, надійність постачання сировини, знос обладнання та ін.).

Методи та напрямки попереднього оцінювання визначаються окремо кожним комерційним банком. Звернемо увагу на деякі напрямки удосконалення коефіцієнтного аналізу при визначенні кредитоспроможності суб'єктів господарювання. Так, для більшості коефіцієнтів існують рекомендовані значення, тобто вимоги для позичальників, але необхідно мати на увазі, що в окремих випадках невиконання цих оптимальних значень не є ознакою поганого фінансового стану. Наприклад, для підприємств, діяльність яких характеризується високою оборотністю активів, стабільним попитом на продукцію, налагодженими каналами постачання та збуту, низьким рівнем постійних витрат (торговельні та посередницькі організації) може зберігатися висока фінансова стійкість при низькій частці власних коштів у загальній вартості майна підприємства. У той же час для капіталомістких підприємств із тривалим періодом обороту коштів, які мають високу частку активів цільового

призначення, питома вага позичених коштів у розмірі 50% може бути небезпечною для їх фінансової стабільності.

На етапі кількісної оцінки кредитного ризику банк оцінює ймовірність того, що наданий підприємству кредит не буде повернений. На практиці використовують метод бальних оцінок, при якому кожному фактору кредитного ризику надається відповідна оцінка у балах. Потім на базі цих оцінок із урахуванням їх питомої ваги визначається узагальнюючий бал, залежно від якого підприємство відносять до тої чи іншої групи кредитного ризику. Для кожної групи встановлений свій розмір відсоткової ставки та свої умови забезпечення кредиту. Також існує експертний метод, при якому залучені експерти або консультанти аналізують усі кредитні ризики підприємства та встановлюють ймовірність того, що кредит не буде повернений у зазначений термін.

На етапі прогнозування використовують статистико-математичні методи. Так, для обчислення відсоткової ставки в залежності від ймовірності неповернення кредиту в економічній літературі [2, с.25-29] пропонують такий алгоритм:

$$I_r = (I + p) : q \times 100 \% ,$$

де I_r – відсоткова ставка за кредитом із урахуванням ризику;

I – без ризикова ставка;

p – ймовірність того, що кредит не буде повернений;

q – ймовірність того, що кредит буде повернений вчасно і повністю.

Значення p і q визначаються методом бального або експертного оцінювання.

Вищенаведена формула використовується для розрахунку приблизної відсоткової ставки по кредиту в залежності від експертної оцінки ймовірності того, що кредит не буде повернений.

Таблиця

Приклад розрахунку відсоткової ставки по кредиту із урахуванням ризику (за умов без ризикової ставки 15 %)

Ймовірність того, що кредит не буде повернений, %	Розрахунок	Відсоткова ставка (із урахуванням ризику), %
1	$(15 + 1) : 99 \times 100 \%$	16,16
5	$(15 + 5) : 95 \times 100 \%$	21,05
10	$(15 + 10) : 85 \times 100 \%$	27,77
20	$(15 + 20) : 80 \times 100 \%$	43,75
30	$(15 + 30) : 70 \times 100 \%$	64,26
50	$(15 + 50) : 50 \times 100 \%$	130
90	$(15 + 90) : 10 \times 100 \%$	1050

На наш погляд, цей метод прогнозування треба використовувати в поєднанні з методом екстраполяції визначених тенденцій у фінансовому стані позичальника, враховуючи напрямки його розвитку або стабілізації.

На цьому ж етапі може виникнути необхідність у прогнозуванні співвідношень між темпами економічного зростання, ліквідності та платоспроможності. Відомо, що фінансові коефіцієнти визначають тільки структуру балансу, а добра структура балансу може не забезпечити економічного зростання та платоспроможності виключно у грошовій формі, оскільки фінансово-економічний стан підприємства визначається також співвідношенням платоспроможності, ліквідності та економічного зростання, причому усі ці фактори можуть діяти у різних напрямках, а

відтак здійснюють вирішальний вплив на фінансову стійкість. Для спрямування цих факторів в одному напрямку необхідно знайти такі межі їх зміни, що будуть сприяти укріпленню фінансової стійкості підприємства. В економічній літературі запропоновано такий механізм взаємозв'язку вищевказаних показників, і він показує, що тільки платіжний ресурс або накопичений борг можуть пов'язати і платоспроможність, і ліквідність, і економічне зростання, а укріплення фінансової стійкості повністю залежить від співвідношення платіжного ресурсу та накопиченого боргу. Розроблений механізм передбачає визначення діапазону зміни накопиченого боргу, в рамках якого доцільно прогнозування його величини. Грачов А.В. пропонує десять базових варіантів економічного розвитку підприємства в залежності від фактичного значення накопиченого боргу [3].

Прогнозування передбачає моделювання (проектування) основних параметрів діяльності підприємства, взаємозв'язків між ними та визначення умов і термінів їх досягнення. Прогнозування фінансових показників забезпечує інформацією про фінансовий стан фірми у майбутньому, що буде забезпечуватися впливом вихідного рівня (фінансовий стан у ретроспективному періоді), прийнятих рішень щодо фінансово-господарської діяльності фірми, зовнішніх факторів (ринкова кон'юнктура, ситуація у державі тощо) [4, с. 387-391].

Прийняття рішення щодо надання позики (наступний етап) здійснюється із урахуванням обраної стратегії ризику. Інструменти зниження ступеня кредитного ризику різноманітні. Частина з них дозволяє зменшити ймовірність реалізації кредитного ризику, інші забезпечують зниження втрат при реалізації кредитного ризику. Так, наприклад, відмова надання позик із високим ступенем ризику, реалізація заходів, що забезпечують підвищення готовності позичальника виконувати зобов'язання за кредитною угодою, реалізація заходів, що забезпечують підвищення фінансових можливостей позичальника, зниження терміну кредитування, підвищення інформованості банку про готовність та можливості позичальника виконувати умови кредитної угоди – це є інструменти, що забезпечують зниження ймовірності реалізації ризику. Способи, що забезпечують зменшення розміру втрат при наявності кредитного ризику, це створення резервів, диверсифікація, розподіл ризику, використання забезпечення, поетапне кредитування, страхування, використання відповідної відсоткової ставки.

Розглянемо більш детально деякі з інструментів.

Так, підвищення інформованості банку про стан та перспективи розвитку позичальника реалізується у такий спосіб – використання інформації про рух грошових коштів позичальника за його рахунком, спеціалізація банку на обслуговуванні групи взаємопов'язаних позичальників (належність до однієї галузі економіки, регіону або пов'язаних співпрацею у рамках виробництва та збуту), організація відносин між банком-кредитором та підприємством-позичальником на основі стійкого партнерства, збір додаткової інформації.

Один із вищеназваних інструментів - банківський відсоток - відображає вартість кредитних ресурсів, тому забезпечення зменшення розміру втрат можна досягти шляхом встановлення банком надбавок за ризик. Це є певною компенсацією потенціальних втрат банку внаслідок невиконання позичальником своїх зобов'язань.

Перед прийняттям рішення про використання інструмента зниження кредитного ризику позичальника співвідносять передбачений до використання інструмент зниження кредитного ризику конкретного позичальника із засобами зниження кредитного ризику портфелю банку. Так, перед прийняттям рішення щодо

використання тієї чи іншої застави необхідно перевірити можливість її використання. А використання відповідної відсоткової ставки потребує попереднього оцінювання кредитного портфелю банку, оскільки необхідно підтримувати оптимальну його структуру.

Кредитний моніторинг (останній етап) проводять із метою прогнозування ймовірності непогашення позики, якою вже користується суб'єкт господарювання, тому показники моніторингу повинні бути високо інформативними. На думку Савчука В., необхідно враховувати, що відображення поточного стану підприємства та його оперативної динаміки за допомогою показників, які формуються протягом року (рентабельність активів, структура капіталу тощо), недоцільно контролювати та аналізувати щомісячно [5]. Теоретично мінімально необхідна система показників для моніторингу стану підприємства-позичальника містить такі фінансові коефіцієнти: середній термін погашення дебіторської заборгованості, оборотність товарно-матеріальних запасів, коефіцієнт швидкої ліквідності (відношення суми грошових коштів, їх еквівалентів, якісної дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань), а також відносне зростання (зменшення) чистого доходу від реалізації продукції і питому вагу валового прибутку у чистому доході від реалізації продукції (робіт, послуг). В. Савчук рекомендує при проведенні моніторингу стану підприємства звертати увагу на продуктивність праці (відношення чистого доходу від реалізації продукції до середньої кількості робітників підприємства або фонду заробітної плати) [5]. Обґрунтування цієї пропозиції базується на необхідності дотримання певних співвідношень між залученням нових робітників або підвищенням оплати праці та збільшенням виручки та прибутку підприємства. Відомо, що зростання частки заробітної плати у собівартості продукції є виправданим за умов більш вагомого зростання продуктивності праці, генерованого стимулюванням праці.

При складанні методик кредитного моніторингу позичальників необхідно врахувати, що банківські працівники краще орієнтуються в грошових потоках позичальників, ніж у його виробничих справах. Тому оцінка оборотності запасів, оборотності дебіторської заборгованості або оцінка рентабельності реалізованої продукції, або пошук оптимальних співвідношень між власними та залученими коштами на базі галузевих стандартів можуть не відобразити реальний кредитний ризик при роботі з даним позичальником. Таким чином, буде правильним включати в методики більше показників, що характеризують грошові потоки [6, с.42-44].

Аналіз звітних даних про рух грошових коштів можна доповнювати фінансовим прогнозуванням потоку грошових коштів. Складання прогнозу готівкових коштів, визначення джерел їх надходжень за терміном, а також напрямків їх використання базується на відповідних методиках аналізу. Ретельне прогнозування сум, термінів майбутніх готівкових надходжень та виплат має певні переваги: дозволяє визначити ймовірні майбутні потреби в збільшенні капіталу, що можуть з'явитися протягом декількох місяців; дозволяє уникнути небажаного накопичення готівки, що не приносить прибутку.

У цілому, оцінюючи стабільність грошових потоків та значну кількість дебіторів та кредиторів (контрагентів підприємства як продавців, так і покупців), можна визначити успішність бізнесу позичальника. Наявність прибутку не гарантує успішності бізнесу. Цією гарантією є наявність власних коштів у розмірі, що дозволяє при значних коливаннях зовнішнього середовища незначно змінювати результати діяльності. Так, при виникненні цінових або виробничих ризиків

підприємство самостійно, своїми ресурсами й не роблячи банк заложником, покриве незаплановані витрати.

Як показує практика, всі проблеми виникають у випадку великих фінансових втрат позичальників. Тоді починають діяти такі ризики-фактори, як ризик кредиторів та дебіторів у випадку витрат позичальником через прострочення дебіторської заборгованості або порушення строків угоди з постачальниками; цінові ризики, що виникають при зростанні ціни на сировину або падінні ціни на продукцію; виробничі ризики, які виникають при порушенні ритмічності виробничого процесу та можуть призвести до невиконання договірних зобов'язань. Перелік ризиків можна доповнити неліквідністю або недостатністю забезпечення, курсовим ризиком та іншими.

Отже, можна рекомендувати віднести до найбільш суттєвих факторів, що впливають на рівень загальних ризиків, такі показники, як стабільність грошових потоків та забезпеченість власними коштами, а по заставі – ліквідність забезпечення та достатність забезпечення. Потребує подальшого розроблення методика визначення інтервалу реагування на зміну стану об'єкта (наприклад, ліквідних активів підприємства), оскільки в умовах ринкових відносин економічні процеси на ринках ліквідних активів ідуть інтенсивно, то оцінка цих змін і відповідно розрахунки фінансових коефіцієнтів на базі несвоєчасної інформації можуть бути некорисними [5].

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розробок. На етапі попереднього оцінювання кредитних ризиків удосконалення методик коефіцієнтного аналізу потребує конкретизації щодо загальноприйнятих оптимальних значень фінансових коефіцієнтів, на етапі кількісної оцінки кредитного ризику доцільно поєднати метод рейтингового оцінювання із експертним методом, на етапі прогнозування доцільно, крім статистико-математичних методів встановлення ймовірності повернення позики, аналізувати співвідношення між темпами економічного зростання, ліквідності та платоспроможності. При проведенні кредитного моніторингу використання прийомів аналізу руху грошових потоків позичальників дасть змогу оцінити дію ризик-факторів, що значно впливають на рівень кредитного ризику банку. Особливу увагу доцільно звертати на фінансове прогнозування потоку грошових коштів, оскільки це дозволяє визначити ймовірні майбутні потреби у збільшенні капіталу або уникнути небажаного накопичення готівки, що не приносить прибутку. На етапі прийняття рішення щодо надання позики використовуються різноманітні інструменти зниження ступеня кредитного ризику. Частина з них дозволяє зменшити ймовірність реалізації кредитного ризику, інші забезпечують зниження втрат при реалізації кредитного ризику. Способи, що забезпечують зменшення розміру втрат при наявності кредитного ризику такі, як – створення резервів, диверсифікація, розподіл ризику, використання забезпечення, поетапне кредитування, страхування, використання відповідної відсоткової ставки.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2006 р. – Київ: Консультант, 2007.— 551с.
2. Грачев А.В. Моделирование финансовой устойчивости предприятия // Финансовый менеджмент – 2003.—№5—С. 25-29.
3. <http://www.fd.ru/topprinter/news/1336.html>.
4. Шевчук Н.С. Методи прогнозування кредитоспроможності підприємств // Вісник соціально-економічних досліджень ОДЕУ – 2007.— № 26 – С.387-391.
5. <http://www.fd.ru>.
6. Лобанова Е.Н., Лимитовский М.А. Управление финансами.- М.: Инфра М, 2000.— 280с.

